ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

Ayaqulov Nurbek Abdugappar o‘g‘li
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimi sharoitida maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etishning pedagogik ahamiyati, mazmuni va samarali usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda kasb tanlashga yo‘naltirishning innovatsion yondashuvlari yoritilgan. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida maktab, oila va jamiyat hamkorligining o‘rni ham ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, kompetensiya, innovatsion ta’lim, kasbiy qiziqish, pedagogik yondashuv, mehnat bozori, o‘quvchi shaxsi, kasbiy kompetentlik.

Abstract: this article analyzes the pedagogical significance, content, and effective methods of organizing career guidance work for school students within the modern education system. It also highlights innovative approaches to career guidance, taking into account students’ interests, abilities, and individual characteristics. The role of cooperation between school, family, and society in the process of career guidance is scientifically and theoretically substantiated.

Keywords: career guidance, competence, innovative education, professional interest, pedagogical approach, labor market, student personality, professional competence.

Аннотация: в данной статье анализируются педагогическое значение, содержание и эффективные методы организации профориентационной работы школьников в условиях современной системы образования. Также освещаются инновационные подходы к профессиональной ориентации учащихся с учётом их интересов, способностей и индивидуальных особенностей. Научно-теоретически обоснована роль взаимодействия школы, семьи и общества в процессе профориентации.

Ключевые слова: профориентация, компетенция, инновационное образование, профессиональный интерес, педагогический подход, рынок труда, личность учащегося, профессиональная компетентность.

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki o‘quvchining kelajakdagi kasbiy faoliyati, jamiyatdagi o‘rni va shaxsiy muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning to‘g‘ri kasb tanlashiga bog‘liqdir. Ayniqsa, bugungi kunda mehnat bozorida zamonaviy kasblarga bo‘lgan ehtiyojning ortib borayotgani yoshlarni aniq kasbiy maqsad asosida tayyorlash zaruratini kuchaytirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, yoshlarni zamonaviy kasb-hunarlarga o‘rgatish va ularning bandligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yoshlar — kelajagimiz” g‘oyasi hamda ta’lim va kasb-hunar tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlarda yoshlarning kasbiy qobiliyatlarini erta aniqlash, ularni mehnat bozoriga mos ravishda tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, ularning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish masalalariga alohida urg‘u berilgan.

Prezidentimiz o‘z nutqlarida yoshlarni nafaqat bilimli, balki kasb egasi qilib tarbiyalash muhimligini bir necha bor ta’kidlab, “Yoshlar zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallamas ekan, jamiyat taraqqiyoti ta’minlanmaydi”, deya qayd etgan. Bu

esa maktablarda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini zamon talablari asosida tashkil etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Maktab yoshidan boshlab o‘quvchilarda turli kasblarga qiziqish uyg‘otish, ularning qobiliyati va moyilligini aniqlash hamda ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari faqatgina kasb tanlash haqida ma’lumot berish bilan cheklanib qolmasdan, balki o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil qaror qabul qilish va mehnat bozoriga moslashuvchanligini shakllantirishga ham xizmat qilmoqda. Shu jihatdan qaraganda, kasb-hunarga yo‘naltirish yoshlarni kelajak hayotga tayyorlashning muhim omillaridan biri bo‘lib, ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati. Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayon orqali o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, mustaqillik, tashabbuskorlik va kasbiy madaniyat kabi muhim sifatlar shakllanadi. Ayniqsa, zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik o‘zgarishlar yoshlarning kasbiy tayyorgarligiga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Bugungi kunda faqatgina nazariy bilimga ega bo‘lish yetarli emas, balki amaliy ko‘nikma, kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal eta olish va zamonaviy kasblarga moslashuvchanlik ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli maktablarda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning kelajak hayotini to‘g‘ri rejalashtirishda muhim pedagogik vosita sifatida qaralmoqda.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish asosida tashkil etilganda samarali natija beradi. Har bir o‘quvchining qiziqishi, iqtidori, psixologik holati, dunyoqarashi va intellektual salohiyatini aniqlash orqali unga mos kasb tavsiya etish mumkin. Chunki barcha o‘quvchilarning qobiliyati va qiziqishi bir xil emas. Kimdir texnik fanlarga qiziqsa, boshqasi san’at, tibbiyot, axborot texnologiyalari yoki pedagogika yo‘nalishlariga moyil bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan pedagog va psixologlar tomonidan o‘quvchilarning qiziqishlarini muntazam o‘rganib borish, ularga individual yondashuv asosida kasbiy maslahatlar berish muhim ahamiyatga ega. Bu esa kelajakda kasb tanlashdagi xatolarni kamaytiradi, yoshlarning o‘z kasbidan mamnun bo‘lishiga hamda mehnat faoliyatida yuqori natijalarga erishishiga yordam beradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarda ongli ravishda kasb tanlash madaniyatini shakllantiradi. Ko‘plab hollarda yoshlar kasb tanlashda ota-onalar yoki atrofdagilar ta’sirida noto‘g‘ri qaror qabul qilishi mumkin. Natijada ular tanlagan kasbiga qiziqmay qoladi yoki o‘z salohiyatini to‘liq namoyon eta olmaydi. To‘g‘ri tashkil etilgan kasbga yo‘naltirish ishlari esa o‘quvchilarning o‘z qobiliyatini anglashiga, hayotiy maqsadlarini belgilashiga va kelajak faoliyatini ongli ravishda rejalashtirishiga yordam beradi. Bu esa yoshlarning o‘z ustida ishlashga bo‘lgan intilishini kuchaytiradi.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil hayotga tayyorlaydi hamda jamiyatda munosib o‘rin

egallashiga xizmat qiladi. Kasbiy yo‘nalishga ega bo‘lgan o‘quvchi o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yadi, bilim olishga mas’uliyat bilan yondashadi va kelajak faoliyati haqida ongli fikr yurita boshlaydi. Ayniqsa, zamonaviy mehnat bozoridagi ehtiyojlarni hisobga olgan holda kasbiy yo‘nalish berish yoshlarning bandligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Chunki bugungi kunda mehnat bozorida zamonaviy kasblar, axborot texnologiyalari, muhandislik, xizmat ko‘rsatish va tadbirkorlik sohalariga ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarda mehnatga hurmat va kasb egalariga nisbatan ijobiy munosabatni ham shakllantiradi. Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, korxona va tashkilotlarga ekskursiyalar, amaliy mashg‘ulotlar hamda kasbiy treninglar orqali o‘quvchilar kasblar olami haqida keng tasavvurga ega bo‘ladi. Bu esa ularda mehnatsevarlik, jamoada ishlash, muloqotga kirishish va mas’uliyat kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati yoshlarning kelajakda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qilishi bilan ham belgilanadi. Chunki o‘z kasbini sevib ishlaydigan, malakali va tashabbuskor mutaxassislar jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shu sababli umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini ilmiy asosda va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati. Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat o‘quvchilarga turli kasblar haqida ma’lumot berish, balki ularni ongli kasb tanlashga tayyorlash, shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini to‘g‘ri anglashga yordam berish kabi muhim pedagogik vazifalarni ham bajaradi. Shu orqali o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, mustaqillik, tashabbuskorlik va kasbiy madaniyat kabi hayotiy hamda kasbiy sifatlar bosqichma-bosqich shakllanadi. Ayniqsa, globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida mehnat bozori tez o‘zgarib borayotgan bir davrda yoshlarni to‘g‘ri kasbiy yo‘naltirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyatini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning individual xususiyatlarini chuqur o‘rganish va hisobga olish asosida tashkil etilganda yanada samarali natija beradi. Har bir o‘quvchining qiziqishi, iqtidori, psixologik holati, temperament xususiyatlari, intellektual salohiyati hamda hayotiy maqsadlarini aniqlash orqali unga mos kasb tavsiya etish imkoniyati yaratiladi. Bu jarayonda pedagog, psixolog va sinf rahbarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Turli diagnostik testlar, suhbatlar, kuzatuvlar va amaliy topshiriqlar orqali o‘quvchining qobiliyati va qiziqish yo‘nalishi aniqlanadi. Natijada har bir o‘quvchi o‘ziga mos kasbni tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa kelajakda kasb tanlashdagi xatolarni sezilarli darajada kamaytiradi hamda ularning o‘z kasbidan qoniqish hosil qilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayon ularning ijtimoiy faolligini

oshiradi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intilishini kuchaytiradi hamda mustaqil hayotga tayyorlaydi. Kasbga yo‘naltirilgan o‘quvchi o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yadi, bilim olishga ongli yondashadi va kelajakdagi kasbiy faoliyatini oldindan rejalashtirishga harakat qiladi. Bu esa unda mas’uliyat hissini kuchaytiradi hamda o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi.

Ayniqsa, mehnat bozoridagi ehtiyojlarni inobatga olgan holda kasbiy yo‘nalish berish bugungi kunda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida IT sohalari, muhandislik, xizmat ko‘rsatish, tibbiyot, ta’lim, tadbirkorlik va texnologik yo‘nalishlarga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Shu sababli o‘quvchilarning qiziqishi va qobiliyatini ushbu sohalar bilan uyg‘unlashtirish ularning kelajakdagi bandligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. To‘g‘ri tashkil etilgan kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi esa yoshlarning nafaqat ish bilan ta’minlanishiga, balki jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga ham yordam beradi.

Bundan tashqari, kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarda mehnatga hurmat, kasb egalari faoliyatiga ijobiy munosabat va jamiyatdagi turli kasblarning o‘rnini to‘g‘ri anglash kabi tushunchalarni shakllantiradi. Korxonalarga ekskursiyalar, kasb egalari bilan uchrashuvlar, amaliy mashg‘ulotlar va treninglar o‘quvchilarning kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi. Bu esa ularda real hayotga yaqin bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning kelajakdagi hayot yo‘lini belgilashda muhim pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, ularning barkamol shaxs sifatida shakllanishida, jamiyatda o‘z o‘rnini topishida hamda raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib yetishishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Mavjud muammolar va ularning yechimlari. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etishda bugungi kunda bir qator ilmiy-metodik, tashkiliy va amaliy muammolar mavjud. Jumladan, ayrim umumta’lim maktablarida kasbiy diagnostika ishlari yetarli darajada tizimli yo‘lga qo‘yilmaganligi, zamonaviy psixologik testlar va tashxis usullaridan yetarlicha foydalanilmayotgani kuzatiladi. Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirishga oid metodik materiallarning yetishmasligi, maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassislar — kasb maslahatchilari va psixologlarning kamligi ham ushbu jarayon samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayrim hollarda esa o‘quvchilarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va moyilliklarini chuqur o‘rganishga yetarlicha e’tibor berilmayotgani natijasida kasb tanlash jarayoni yuzaki amalga oshirilmoqda. Bu esa kelajakda noto‘g‘ri kasb tanlash, motivatsiyaning pasayishi va mehnat bozorida moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin.

Bundan tashqari, kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining ko‘pincha faqat nazariy ma’lumot berish bilan cheklanib qolishi ham dolzarb muammolardan biridir. O‘quvchilarga kasblar haqida amaliy tasavvur berish, real ishlab chiqarish muhitini ko‘rsatish, zamonaviy kasblar bilan tanishtirish ishlari yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Natijada o‘quvchilarda kasblar haqidagi tasavvur to‘liq shakllanmaydi va bu ularning kasbiy qaror qabul qilish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun birinchi navbatda maktablarda maxsus kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Bunday markazlar o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va psixologik xususiyatlarini tizimli ravishda o‘rganish, ularga individual kasbiy tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, maktab psixologlari va pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ularni zamonaviy diagnostika metodlari, innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda mehnat bozori talablari bilan muntazam tanishtirib borish zarur.

Ikkinchi muhim yo‘nalish sifatida raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta’kidlash mumkin. O‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashga xizmat qiluvchi elektron platformalar, onlayn test tizimlari, virtual kasb tanlash dasturlari va interaktiv resurslarni joriy etish kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini sezilarli darajada takomillashtiradi. Bu esa har bir o‘quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini aniqlash va unga mos kasbiy yo‘nalish belgilash imkonini beradi.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida amaliy mashg‘ulotlar, treninglar, seminarlar, “ochiq eshiklar kuni” tadbirlari va korxonalarga ekskursiyalarni ko‘paytirish ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni real ishlab chiqarish jarayoni bilan tanishtirish ularning kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi va ongli kasb tanlash imkoniyatini oshiradi. Bundan tashqari, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ham zarur bo‘lib, ular farzandining qobiliyati va qiziqishini to‘g‘ri anglashida pedagogik maslahatlar bilan qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim va strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyati, qiziqishi, intellektual salohiyati va hayotiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Kasb-hunarga yo‘naltirish nafaqat kasb tanlashga yordam beruvchi jarayon, balki shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi, uning ijtimoiy faolligini oshiruvchi va kelajak hayotiga tayyorlovchi muhim pedagogik tizimdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim vositalari hamda innovatsion yondashuvlardan foydalanish kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, diagnostika jarayonlarini raqamlashtirish va individual yondashuvni kuchaytirish har bir o‘quvchining o‘ziga mos kasbni tanlashiga zamin yaratadi. Maktab, oila va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash esa ushbu jarayonning eng muhim muvaffaqiyat omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Natijada, kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi samarali yo‘lga qo‘yilganda jamiyat ehtiyojlariga mos, kreativ fikrlovchi, mustaqil qaror qabul qila oladigan va yuqori kasbiy kompetensiyaga ega bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalash imkoniyati yanada kengayadi. Bu esa o‘z navbatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladigan malakali kadrlar zaxirasini shakllantirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2020.

2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.

3. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

4. Yo‘ldoshev J. Kasb-hunarga yo‘naltirish metodikasi. – Toshkent, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.